

דברים בשם אומרם

יזכור...

הירחון היהודי האמריקאני „די צר קונפט“ הוציא גליון מיוחד מוקדש לאסון ישראל באירופה. במאמר, שיר ורשימה סוקרים את הייה הרב־צדדיים של יהדות פולין לפני המלחמה. אי אפשר לומר, שהחומר ממצה את הנר שא, לפחות מצטיין כולו ברמה ידועה. רוב המאמרים והרשימות — עשרות ומאות דוגמתם נתפרסמו בעיתון נים יומיים, ואינם מוסיפים הרבה למה שידוע לנו עד עכשיו. אלא מה ושם מוצאים כמה שורות נרגשות, דבריי אינפורמאציה ומאובי רב.

את הגליון פותח דוד פינסקי ברשימה „יזכור“, בתרומתו הגיטות. קברים המוניים. כמה תורה, חכמה ורוחניות מופלאה נקברו באומת הגולה. נושאי מורשתנו בת אלפים בשנים, טבעות בשרשרת־ההוב, כלום אין אנו רואים את כל אחד ואחד מהם? אבל אף מצב בה לא נשארה לסמן את קבריהם. האויב השמיד אף את המצבות על קברות ישנים. הוא מטשטש את עקבות רצח־המונות בהווה. אולם העם יזכור. לא יפסיק מלבכות את הקדושים בקברים ההמוניים. ב„קדיש“ עתיק, שבו אנו מלווים את המתים למנוחתם, אין אף מלה אחת על המוות ומלה אחת של תפילה־בקשה לנשמת הנפטר. בו מודים לבורא ומובעת אמונתנו בגאון לתנו מפני ש„קדיש“ הוא קבלת־השׁ ליתות. נפטר יהודי מאמין, מודיעים לפני קברו, שבנו קיבל להמשך את מורשת ישראל.

„יתגדל ויתקדש“... החיים מצווים לשאת את הנס של קדושי־ישראל בפולין.

יהודים שומרי תורה הם עומדים בראש מחנות הקדושים בפולין. הם — הנושאים את העקשנות הישראלית מזרח דור, הסנה הבו ער בלב העולם, הבנים הגאונים ביו תר של עם קשה העורף, הרי זו היתה זכותם הגדולה לחיות ולמות על יד דות. לשאת את דבר השם בעולם של עובדי־אלילים ובעולם של שנאה נוצר־ריתאילית. הם סבלו ביותר בימי היטלר. מאות בחיכסיות נשרפים, בתיקבורת מחוללים, ספרי־תורה קור־

זכנסת, בפון — בריכת־שחיה. בנר כירטומישל — בית־מרזח, בפלונסק הכריחו הגרמנים את היהודים לשרוף ספרי־תורה. הקצין הנאצי התפאר כטיטוס בשעתו: שרפתי את הבורא... בקאליש ובערים אחרות הם פרשו נוילים ספרי־תורה על המדרכות ודרו נו עליהם בהנאה מרושעת. כל זה היה לפני הטבח הכללי. הרך צח התחיל להילחם ברוח ישראל. בספרי־תורה, נבית־הכנסת, כרב ובמלמד תינוקות.

חיי־תורה ויהדות הרתיים המאורגנים התרכזו בקהילה היהודית. הקהילה היתה מנר הלח על ידי הנהלה בת שמונה חב־רים — בעיר שאוכלוסיה אינם עולים על המשת אלפים נפש; ועל־ידי הנר הלה ומועצה באוכלוסיה יותר גדולה. הבחירות היו נערכות בכל ארבע שנים וזכות־בחירה לכל איש מעשרים חב־מש שנה ומעלה. תפקידי הקהילה היו: החזקת הרבנות — בכל קהילה היה צריך לשמש לפחות רב אחד — החי קת בתי הכנסיות, המקוואות ובתי־הקברות. החינוך הדתי של הנוער, אס־קמת כשר כשר לאוכלוסים, הנהלת רכוש הקהילה וייסוד מוסדות צדקה וחסד, לרשות הקהילות השתייכו בתי־כנסיות, בתי־קברות ומוסדות־ציבור אחרים. בתי־הכנסיות, מלבד ערכם הדתי, רבה חשיבותם התרבותית־ההיסטורית מחמת עתיקותם וקישוטם הפנימי הרב. בית־הכנסת העתיק ביר תר היה בעיריה קאזימירוש ליד קראקוב — נוסד במאה הארבע־עשרה לספירתם. בתי הכנסיות בלובלין (מהרשׁל־שול ומהרׁם־שול), כלבוב (טורי־זרב שול), פשמישל, יאבורוב, רושוב (רישא), דובנה, ולינת — נוסדו במאה השש עשרה; ובהי־כנסיות בגרודנה, לוצק, לשנו וחלם נוסדו במאה השבע־עשרה.

הרבנים היו מאורגנים ב„אגודת הרבנים“ הארצית. אבל לא היה הכרח להתארגן בה. בחירת רבנים בערים ובעיירות — היתה מעוררת מיד פול־מוס רב. בשנים האחרונות שלפני המלחמה לא היו כמעט רבנים לקהי־לות־ישראל הגדולות. קשה היה להגיע ל ידי הסכס על המועמד לרבנות. את מקום הרב מילאו דינים אחדים. בווארשה לא היה רב ראשי מימי ממי שלת הרוסים (הרב האחרון היה ר' יעקב גונדוהיט, שבא לאחר הרב ר' בריש מייזלס) היו רבנים נדעים

בלודז, למברג, קראקוב, לובלין, טאר־נוב, אלא בימי שלטון פולין הלכו לעור למם וקשה היה לבחור במלאי־מקור מם מהמת חילוקי־דעות המרובים בציי בוריות היהודית.

כרגיל, גדולתו של הרב לא היתה מותנית משרתו. אלא מהשיבותו האי־שית. ר' ישראל־מאיר מראדין השפיע תו היתה יותר גדולה משל רבנים בער רים מרכזיות.

היהדות הנאמנה בפולין היתה צבוע־נית ביותר. מורכבת מכיוונים שונים, אך מאוחדים על הבסיס של קיום המצ־וית המעשיות. ד״ר יצחק לווין, הרב־שם סקירה זו באותו ירחון, קובע שלר־שה סוגים: חסידיים, מתנגדים וסתם יהודים חרדים. „בעלי־בתים“, החסי־דים התרכזו בעיקר בפולין הקונגרי־סית ובגאליציה. השפעת האדמו״רים על חסידיהם היתה גדולה. מכתביהם בימי בחירות, היו קובעים לעתים קר־בות את תוצאותיהן. במועצות הקהי־לות היו חסידיים לפרקים גושים מיר־הדים. בקונגרס־פולין היו השושלות החשובות ביותר: גור, אלכסנדר, סר־כאטשב, ראדומסק, סוקולוב, אוס־טרובצה, ראדזימין, אמשינוב מודזיץ, קוויניץ, יאבלונוה, סטולין, ועוד. בנא־ליציה — טשורטקוב, בלו, בובוב, הר־שיאטין, סאדיגורה, בוואן, סטוטשין, ואחרות. לא תמיד נמצא מקום־מושבם של האדמו״רים ביישובי אבותיהם. כך, למשל, היה דר הרבי מסוכאטשוב בלודז, הרבי מראדומסק — בסטנר־ביץ, הרבי מגרודזינסק — בווארשה. הרבנים מהושיאטין וטשורטקוב דרו בווינה. שמשם עלו לארץ־ישראל.

המתנגדים התרכזו בעיקר במחוז־זות־הספר. טיפוסי המתנגדים הישן לא היה קיים כבר. פגה שנאתם לחסידות. אבל את היסוד ראו בלימוד גמרא ופוסקים. הסוג השלישי — יהודים חרדים סתם, שהיו מקיימים מצוות, אבל לא עסקו בלימוד תורה. היו קור־אים להם „סוללי־דען“, היינו, מתפללי בתי־הכנסיות ולא ב„שטיבלך“ וב„ק־לויזים“. בני־תורה היו מכנים אותם בקצת ביטול: „בעלי־בתים“.

היהדות החרדית לשלושת סוגיה היתה מאורגנת ב„אגודת ישראל“, „מזרחי“ ו„מחזיקי הדת“, ב„אגודה“ חממו הרבה אדמו״רים מקונגרס־פולין, חלק מגאליציה וחלק מרבני מחוזות הספר, אנשי ה„מזרחי“ נתרכזו מהסידי אלכסנדר, יהודים ליטאים וחרדים סתם. „מחזיקי הדת“ — אירגון זה נוסד בגאליציה ומן קצר לפני פרץ

המלחמה; חבריו היו בעיקר חסידי בלו, ל„אגודה“ היו אירגוני־נוער, פר־עלים וננות, הוציאה עתון יומי וכמה כתבי־עת, ייסדה בתי־ספר לנערים ולי נערות, במיוחד נתפרסמה רשת־החי־נוך „בית יעקב“, ייסדה באגפים קר־אפראטיביים וכמה צירים וסינאטור רים היו לה במוסדות־המדינה העליו־נים. ל„מזרחי“ היו צירים ב„סיים“, בעיירות ובקהילות, אירגוני־נוער גדול, אירגוני־עובדים חלוצי, שורה של עתו־נים והוצאת־ספרים. ברשת־החינוך „יבנה“ היו מאורגנים הרבה בתי־הס־פר במדינה.

מרכזי־הינוך העיקריים בפולין הדי־תית היו הישיבות. הגדולות ביותר, שמשכו אליהן את הכשרונות המצו־יינים, נתרכזו במחוזות־הספר: מיר, קלצק, ראדין, קאמיניץ, באראנוביטש, גרודנה, לומז'ה, סלונים, מזריטש — הן עיצבו דמות של בן־תורה מיוחד בשקדנותו הרבה, באהבתו לתורה וב־התלהבותו הדתית המלאה. בכמה ישי־בות עסקו בלימוד „מוסר“ ומשגיחים מפורסמים הינכו מאות צעירים לתו־דה וליראה, בני הישיבה הליטאים הללו היוו ההלוץ של היהדות התורנית בפולין.

אף במחוזות אחרים של המדינה היו ישיבות חשובות. כך פרשה ליו־באוויטש רשת של ישיבות בשם „תומך כי תמימים“ בבובוב, גאליציה, היתה ישיבה גדולה, בווארשה היו הישיבות „תורת חיים“, „בית שמואל“, ובעיקר הישיבה הגדולה: „מתבתא“, בתרץ־נתחה בלובלין „ישיבת חכמי לוב־לין“, שבבנינה השקיע מייסדה, הרב מאיר שפירא, ז״ל, רבבות דולארים. זה היה בית־המדרש התורני הגדול בקונגרס־פולין.

ה„מזרחי“ ייסד בפולין בית־מדרש גבוה לתורה ולחכמה בשם „תחכמוני“, הוא עמד בין ישיבה לבין בית־אולפן למדעים. לפי התכנית היה צריך לח־נך רבנים בעלי השכלה מסוימת. מבין המורים היו רבנים מפורסמים, שלימ־דו תורה לעשרות נערים, שמהם יצאו מטובי האינטליגנציה הדתית במדינה. עד יומה האחרון המשיכה היהדות הפולנית לרקום את מורשתה הדתית התורנית הגדולה. היה המשך חי־לבעשׁׁט ולרמ״א, למהרשׁל ומהרשׁא־ומהר״ם. — לר׳ ישראל מרזין, לרבי מקוצק ולגדולי־ישראל אחרים. הרובצים הכריתו את מוחה ולבה של היהדות הנאמנה.

איסטנבול (פאלקור), פליטים יהו־דים מרודוס שהגיעו לטורקיה מסר־כי שלטונות הכיבוש הגרמניים של האי בזו את בתי היהודים ועסקיהם וערכו פרעות ביהודים.

מלכט